

Határőrizet és határvédelem a Keleti-Kárpátokban 1940–1944 között

A terület-visszacsatolásokat követően, 1940-től, 12 portyázó osztály 16 határ vadász-zászlóalj és egy határ vadász-dandár készült a királyi Magyarország határainak védelmére. Az osztályok, zászlóaljak, illetve a dandár 53 portyázó századot foglaltak magukba. Ezek az alegységek voltak tulajdonképpen a határőrizet végrehajtói. A portyázó századparancsnokságok 342 őrsöt irányítottak. A határ vadászok személyi állománya 27 592 főt tett ki, amelyből 9475 fő volt határszolgálatos. Nem csekély erőről volt tehát szó. Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy a katonai vezetés elképzelésének megfelelően hogyan működtek, milyen eredményesen harcoltak ezek a határ védelemre szakosodott kötelékek.

A határ védelem fogalomrendszere a két világháború között

A katonaföldrajzi tér előkészítésének fontos tényezője az a biztonságpolitikai helyzet, amelyben a tér előkészítését megtervezték. A hadszíntér előkészítést befolyásoló több tényező együttes hatásainak eredményeképpen alakult ki az adott korban az adott térség előkészítésének jellege. A tényezők közül, mint azt a történelmi tények is igazolják, egyesek előtérbe kerülhetnek, más tényezők rovására érvényesülhetnek befolyásoló hatásaik.

A biztonságpolitikai értékelés alapján határozható meg, hogy az adott ország milyen kockázatokkal és veszélyekkel számolt, ezek ellensúlyozásaként mekkora haderőt tartott fenn, melyek voltak a haderő feladatai, ehhez milyen haderőstruktúrát, felszerelést, fegyverzet, kiképzést és eljárásokat tartottak szükségesnek. Mindezek eredőjeként jelent meg az az igény, amely a haderő számára a tér előkészítését indokolta.¹

1. Az ország területének védelmi célú előkészítése. *Hadtudományi Tájékoztató*, 2002/3. sz., 8. o.

A fegyveres küzdelem fizikai környezetének egyik legfontosabb eleme a katonaföldrajzi tér. Az adott katonaföldrajzi tér elősegítheti vagy gátolhatja a harcászati-hadműveleti feladatok végrehajtását, ezért mindig is törekvés mutatkozott kedvező lehetőségeinek fokozására, illetve kedvezőtlen hatásainak csökkentésére. A katonaföldrajzi tér egyes elemeinek mesterséges megváltoztatása egyike a fegyveres küzdelem és a tér közötti kölcsönhatásnak.

A megváltoztatott, mesterségesen előkészített környezet befolyással volt és van a fegyveres küzdelem elméletének és gyakorlatának fejlődésére. Ilyen kapcsolódás alapján alakultak ki például a speciális harcéljárások, mint a helység harc, az erőd harc vagy az erődök elleni küzdelem stb. Az alkalmazott harceszközök fejlődésével fokozatosan, majd az ipari forradalom hatására ugrásszerűen növekedtek a fegyveres küzdelem céljára igénybe vehető területek méretei.

A tér alatt a csapatok által megszállt vagy kijelölt hadműveleti terület, illetve az adott térség, ország legfontosabb infrastruktúrái, azaz egy adott ország, térség teljes területe értendő.

Az ország területének legszükségesebb mértékű védelmi célú előkészítése a védelmi felkészítés szerves részét képezte. Célja, hogy – döntően az ország infrastrukturális rendszereinek előkészítésével – rendelkezésre álljanak az állami és katonai felső vezetés és az ország gazdaságának működéséhez, a lakosság védelméhez, valamint a fegyveres erők alkalmazásához (felhasználásához) szükséges nélkülözhetetlen feltételek.

A területelőkészítés magába foglalta a felső vezetés, a távközlés, a közlekedés, az első világháború után az energiaellátás, a tartalékolás és az ipar előkészítését, valamint a fegyveres erők működéséhez szükséges speciális (katonai) infrastruktúra előkészítését és fenntartását, valamint szükség esetén az ország egyes területeinek hadműveleti előkészítését.

Az első világháború tapasztalataiból kiindulva a két világháború között szinte kivétel nélkül a határvédelemre koncentráltak. A gyorslefordulású háború milliós tömeghadseregei ellen csak a határok biztonságos védelmével lehetett felvenni a harcot. A határok védelmére kiépített erődrendszerek nem minden esetben defenzív jelleggel és feladattal épültek. Ezt a látszólagos ellentmondást kíséreljük meg most értelmezni.²

A határvédelem célja: egy adott ország határainak az ellenséges betörés elleni védelme vagy saját erői számára a határmögötti felvonulás biztosítása. Attól

2. Nyitray Károly: *Az erődítés és annak jelentősége a határvédelemben. Magyar Katonai Szemle*, 1940, 5. sz. 161–169. o.

függően, hogy az adott ország politikai céljait támadással vagy védelemmel akarja megvalósítani.

A katonapolitika szabja meg az országvédelemben (államerődítés) a határvédelem szükségességét. Az erőtényezők és a háborús terv szabja meg a telepítés helyét; a telepítés módját; a kivitelt; az ellenállóképesség mérvét.

A határvédelem keretén belül az erődítés minden ismert fajtáját alkalmazhatják. Ezek létesítését politikai, hadászati, pénzügyi és földrajzi tényezők befolyásolják. Ha egy ország elég gazdag, és lehetősége van erős, állandó jellegű határerődítésre, elsősorban a földrajzi viszonyok gyakorolnak hatást településükre. Alacsony gazdasági potenciállal rendelkező ország határait minden esetben a tábori erődítés segítségével erődítette és erődíti meg.

Hosszú nyílt határokkal rendelkező kis államok, amelyeknek ráadásul még több arcvonalas háborúval is kell számolniuk, vagy amelyek területi veszteséggel szemben érzékenyek (fontos ipari és termelő gócpontjai közel esnek a határhoz), határerődítéseiket szintén csak a tábori erődítés eszközeivel hajtják végre.

A határvédelmi feladat lehet:

- a) támadó jellegű,
- b) védelmi jellegű.

A támadó jellegű határvédelem: elsősorban a támadáshoz felvonuló erők céljait szolgálja, biztosítja ezek nyugodt gyülekezését és támadáshoz való csoportosítását.

Jellemzői: erős határerődítés (felvonulás, anyag készenlétbe helyezése, oltalmazása arcból és a szárnyakon), ami az ellenség megelőző támadása esetére védelmet nyújt. Az erődítést általában a határ közelében végzik, kivéve, ha a határ hosszú, nyílt szakaszának erődítése nagyon költséges lenne. Ebben az esetben az első jól lezárható terepszakaszon építik ki a határerődítést.

Közvetlenül a határ mögött fekvő hegyvonulat a legkedvezőbb. A saját erők számára ekkor nyitott kapukat, hídföket alakítottak ki a hágók, szorosok külső oldalán, amiket jól megerősítettek. A folyó, mint határ a támadó fél számára rendszerint kedvezőtlen, mert a támadás megindításához békében nem lehet hídföket kialakítani.

A védelmi jellegű határvédelem feladata a rendelkezésre álló erökhöz, eszközökhöz, földrajzi tényezőkhöz viszonyítva:

- a) a határ egész hosszában való biztonságos lezárása;
- b) főbb betörési irányok lezárása erre alkalmas határszakaszokon vagy a határtól hátrább fekvő kedvező földrajzi (folyók, hegyláncok) szakaszokon;
- c) fontos területek közvetett vagy közvetlen oltalma (ipari, kereskedelmi vagy közlekedési csomópontok stb.).

A határvédelmet rendszerint határőr, csendőr, vámőr, pénzügyőr alakulatok látták el, amiket csak később, a mozgósítás után erősítettek meg a haderő alakulataival és eszközeivel. Különösen a háború kezdeti időszakában állt rendelkezésre csekély erő, aminek ellenálló erejét a határvédelmi erősítésekkel lehetett fokozni.

*A magyar határőrizet és határvédelem szervezetei
a két világháború között*

A magyar határőrizet a két világháború között, az első világháború előtti évekhez képest jelentős változásokon ment keresztül. Ennek az alapvető oka az volt hogy megváltozott a Magyar Királyság nemzetközi politikai életben betöltött helye, és módosult a belső hatalmi struktúra is.

A dualista Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchia egyik társult országaként meghatározó szerepet töltött be a Kárpát-medence és annak délkeleti vonzáskörzetében. A Monarchia két társországa Ausztria és Magyarország között csak részleges határforgalom-felügyelet funkcionált. Komplex határőrizet csupán Ausztria–Magyarországnak a külországokkal szomszédos határain alakult ki. A kiegyezés és az első világháború közötti alapvetően liberális beállítottságú politikai rendszer – belpolitikai okokból – kis létszámú és nem katonai határőrizeti szervezetet igényelt.

Az első világháborút lezáró békediktátumok részeként, a trianoni békeszerződés lényegesen megváltoztatta Magyarország helyzetét, ebből következően változások álltak be a határőrizet terén is. A Magyar Királyság elvesztette lakosságának felét, területének pedig kétharmadát, és az erőteljes katonai korlátozások miatt a térség kiszolgáltatott állama lett.

Az ország Trianon utáni határőrizeti szervezete csak lassan alakult ki, az 1919 nyarától 1921 őszéig tartott. Erre az időre váltak ugyanis véglegessé az ország új határai, ekkorra tisztázódott a határőrizet szervezeteinek struktúrája is.

Addig a meglévő határőrizeti erők arra sem voltak alkalmasak, hogy az illegális határforgalmat felszámolják. A határőrizet szempontjából fontos katonai szempontok kerültek a figyelem középpontjában. A határőrizet szervei új feladatnak kellett hogy megfeleljenek. A szomszédos országok esetlegesen támadó hadseregeit ideiglenesen fel kellett tartóztatniuk. Az új határok veszélyesen közel kerültek a nagyobb ipari központokhoz, amiket az idegen támadó haderő viszonylag könnyen elérhetett, a támadó csapatok még a mozgósítás előtt megszánhatták az országot.

A dualizmus kori határőrizeti erők maradványai alkalmatlanok voltak a megváltozott feladat végrehajtására. Új erőket kellett tehát felállítani, amelyek kifejezetten katonai jelleggel bírtak, azaz a békebeli határőrizethez képest nagyobb létszámmal és hatékonyabb fegyverzettel rendelkeztek. Erre két szervezet jöhetett számításba, a magyar királyi csendőrség, illetve a Nemzeti Hadsereg. A békeszerződés aláírását követően fontos volt, hogy a határokat gyorsan és megbízhatóan lezárják.

A határőrizeti szerveket Határforgalmi Katonai Felügyelő ellenőrizte, aki meghatalmazását a honvédelmi minisztertől kapta. A határrendőrséget feloszlatták, a pénzügyőrség határ menti csapatait a honvédség alárendeltségébe utalták. Nem harcoló alakulatként szolgáltak, hanem a honvédséget tehermentesítő őrzési, biztosítási, területzárási feladatokat láttak el. A határ menti pénzügyőrségeknek feladata volt az is, hogy esetleges fegyveres konfliktus esetén a támadó csapatokat a honvédséggel együttműködve feltartóztassák addig, amíg a honvédség csapatai be nem érkeznek.

A határőrizetet 1920 januárjától a csendőrség vette át. Ezzel párhuzamosan kezdték meg a határszéli csendőrség felállítását. Az volt a cél, hogy az ország határát hézagmentesen tudják lezárni. A létszámgondokat úgy oldották meg, hogy az ország belsejéből vezényeltek ide csendőröket, és bevezették a pótcsendőr kategóriát. Ezek olyan sorkatonák voltak, akik megbízhatóságuk alapján alkalmasak voltak csendőri feladatok ellátására.

A m. kir. Vámőrséget 1921 őszére állították fel. Az új fegyveres szervezet tovább erősítette a határőrizet katonai jellegét, a békeszerződés katonai rendelkezései miatt ugyanis a honvédségnek szüksége volt minden olyan fegyveres szervezetre, ami a nem tartozott a békeszerződés tiltásai alá. A honvédség a vámőrséget kezdettől fogva, mint álcázott részt kezelte.

A m. kir. Vámőrséget 1932 őszén szervezték át m. kir. Határőrséggé. A vámőrkerületek, mint határőrkerület-parancsnokságok működtek tovább. A kerületparancsnokságok alárendeltségében névlegesen egy-egy határőr ezredet hoztak létre. Az ezredek szervezete, fegyverzete mindenben megegyezett a honvédség ezredeinek szervezetével és fegyverzetével. A határőrizethez ezeknek az ezredeknek nem sok közül volt, mert a vegyes dandárok harmadik, rejtett ezredeként funkcionáltak.

A határőrség másik, különálló részét az úgynevezett „határszolgálatosok” alkották. Ez a korabeli terminológia különböztette meg a határőrizeti feladatokat ellátókat a határvédelemre létrehozott szervezettől. A határőrkerület-parancsnokságok alárendeltségébe három határőr osztály tartozott, a határőr osztályok pedig három határőr szárnyból álltak négy őrssel.

1935-ben a határőrségtől elvették az amúgy is csak névleg odatartozó határőr ezredeket, amelyek a vegyes dandárok állományába kerültek. A határőrkerület-parancsnokságok csapattest parancsnokságokká váltak, és a következő esztendőben kiképző keretet is kaptak.

1937-ben a határbiztosító osztályok nehézpuskás szakaszát, aknavető, kiképző raját, árkász és híradó szakaszait kiegészítették egy puskás szakasszal, és egy alegységbe tömörítették, kiképzőszázad néven. Ez volt az utolsó átszervezés a honvédségbe való teljes beolvadás előtt.

1938-ban a m. kir. Határőrség átalakult m. kir. határvadászokká. A határvadászok szervezete eltért a határőrség szervezetétől. 1938 végén 24 határvadász-zászlóaljat hoztak létre. A határvadász-zászlóaljaknak két típusát különböztették meg. Az alacsony és a magas állományú határvadász-zászlóaljat.

A magas állományú határvadász-zászlóalj közvetlenül árkász-, távbeszélő, nehézpuskás, aknavető és páncéltörő szakasszal rendelkezett. A zászlóalj a zászlóaljközvetlen alegységek mellett még hét századból állt. Ebből csupán egy század volt portyázó század.

*A hegyi határvadász portyázó századok szerepe
a határvédelemben*

Kárpátalja visszafoglalására 1939-ben került sor. A trianoni békeszerződés aláírása óta most volt Magyarországnak először hegyi határa, ami szükségessé tette hegyi határvadász-zászlóaljak, s ennek keretén belül hegyi határvadász portyázó századok szervezését.

A portyázó század feladata volt:

- a) béke idején, rendes viszonyok között a határ őrizete,
- b) a hadiállapotot megelőző külpolitikai feszültség idején (feltéve, hogy a hadiállapot nem meglepő megrohanással veszi kezdetét) feladata a határzár - határbiztosítás – és a figyelés végrehajtása, saját előkészületek leplezése céljából,
- c) a hadiállapot bekövetkezésekor feladata a határszakasz védelme, ellenséges betörés megakadályozása, betört ellenség visszavetése vagy elreteszése, túlerejű ellenség ellen halogató harc vívása. Cél az ellenség korai felfejlődésre kényszerítése, késleltetése, erejének és csoportosításának harc árán való felderítése, időnyerés és kedvező harchelyzet teremtése a határvadász-zászlóalj harc-bavetéséhez.

A második világháború már nem klasszikus módon kezdődött, a hadüzenetek elmaradtak, a háború az ellenség lerohanásával vette kezdetét. Miből áll ez a lerohanás? A motorizálás lehetővé tette tekintélyes erők villámgyors összevonását. Az első földi lépcsők – elsősorban gyorsan mozgó és páncélos alakulatok a teljes légi erővel együttműködve hajtották végre a lerohanást abból a célból, hogy az ellenség hadászati vezetését megbontsák. A gyorsan mozgó alakulatok egyik főfeladata volt az is, hogy a határvédelmi csapatokat megakadályozza a nagymérvű rombolások végrehajtásában.

Ezek a feladatok megkövetelték, hogy a gyorsan mozgó csapatok a határsávon minél gyorsabban keresztülhatoljanak, hogy a meglepés teljes legyen. Ezek a gyorsan mozgó csapatok tehát a határvédelmi csapatok legázolására is törekedtek, hogy velük hosszabb és komolyabb harcba ne bocsátkozzanak.

A német–lengyel háború 1939-ben, majd a német–francia háború 1940-ben példát mutatott arra, hogy nagyobb páncélos egységek képesek az ország mélyébe irányuló előretörések sikeres végrehajtására.

Míg az ellenséges gyorsan mozgók nem érdekelték a mi határvédelmi csapataink, és velük komolyabb harcba bocsátkozni nem kívántak, addig annál jobban érdekelték az ellenséges gyorsan mozgó alakulatok a mi határvédelmi csapatainkat, amelyek azokkal komoly, hosszadalmas harcot akartak vívni azért, hogy őket messzemenő céljuk megvalósításában megakadályozzák, és időt biztosítsanak a hátszág zavartalan mozgósításának befejezéséhez és a haderő felvonulásához. Látható tehát, hogy a határvédelmi csapatok feladata döntő fontosságú lehet egy ellenséges támadás esetén.

A határvédelmi csapatoknak elől levő, már békében is a határon szolgálatot teljesítő egyik része a portyázó század, amelynek legelől lévő részei, egységei a határvadász őrsők voltak. Arra számítottak, hogy ez az őrs fog legelőször a minden valószínűség szerint meglepően fellépő ellenséggel megütközni, ezért ezeket erre fel kellett készíteni.

A századnak feladatául szabták, hogy a legkeményebb harc árán is késleltesse az ellenség előnyomulását, s biztosítson időt és alkalmas teret a sokszor 40–50 km-rel hátrább levő határvadász-zászlóalj gyülekezéséhez és harcbalépéséhez. A kemény harc alatt nem valamely pontnak az utolsó emberig való védelmét értették, mert az a század időelőtti, gyors megsemmisüléséhez vezetett volna. Harcerezének megfelelően, halogató harchoz kellett csoportosulnia, főleg meglepő rajtaütésekkel ellenséges előretolt erőkre (felderítő osztag stb.) kellett csapást mérnie, hogy az ellenség nyugtalanságát fokozza, előretörését késleltesse, és így időt nyerjen. Az ellenség megsemmisítő csapását sohasem volt sza-

bad bevárnia, hanem a helyi részsiker hatását kihasználva, hátsó, kedvező, esetleg már előre megerősített terepszakaszra vonult vissza, ahol cselekvési szabadságát visszanyerte, s ahol az újbóli rajtaütésre, az újbóli meglépésre a kedvező pillanatot bevárhatta. Az ellenséggel közvetlen harcérintkezésben visszahagyott járőrei közben halogató harcot folytattak. Ezt a harcmodort kellett folytatnia a századnak mindaddig, míg el nem érkezett ahhoz az utolsó vonalhoz, ahol meghatározott ideig ki kellett tartania.

Az ellenállás kifejtéséhez azonban erő kellett. 1939-ben és 40-ben jelentősen fokozták a határvadász őrsök erejét. Az erőfokozás két szempontból kell történni:

- 1) élő erők ellen,
- 2) páncélelhárítás szempontjából.

Az élőerő ellen a sorozatlövő fegyverek számának növelése jelentette a megoldást. A hegyi határvadász őrsök a tereptől és feladattól függően 1–3 golyószórót valamint 1–3 géppisztolyt kaptak. Ez jelentősen növelte a tüzerőt.

A páncélos támadás elhárításához nem minden határvadász őrsnek volt szüksége páncélelhárító fegyverre. Csakis olyan határvadász őrsöket láttak el páncélelhárító fegyverrel, amelynek sávján belül páncélos támadás volt várható.

A német–lengyel háború tapasztalataiból tudták, hogy a német páncélos támadások eredményességének egyik fő oka az volt, hogy a lengyelek nem szervezték meg mélységben is a páncélelhárítást. A neumarkti és lemergi ütközetben már volt mélységi tagozás, így az ott támadó német páncéloshadosztály súlyos veszteségeket szenvedve visszavonult.

Hegyi terepen a nehézpuskákat igen eredményesen használták ellenséges tűzgépek kilövésére is. A páncélelhárító fegyver milyenségét illetően olyan fegyverre volt szükség, amely a hegyi határvadász őrsöt minden terepen követni tudta. Erre a célra a nehézpuska volt a legalkalmasabb.

A határvonala megfigyelése rendkívül fontos volt, különösen hegyi harcban, ahol a támadó, bár a döntő helyen súlypontot képez, mégis részben a terep, részben az ellenfél bizonytalanságban tartása, megtévesztése és erejének szétforgácsolása miatt, erejét nem egy út mentén vonja össze, hanem az összes út és szoros mentén igyekszik előretörni. A határvonala megfigyelését állófigyeléssel (3 főből álló figyelő őrsök) és járőrözéssel végezték.

Kiterjesztették a járőrözéssel való figyelést a határvonala mögötti 2–4 km kiterjedésű sávban is, különösen olyan helyeken (bokros, erdős, áttekinthetetlen, a határvonaltól befelé nyúló terepsávok), ahol ellenséges járőrök, bandák, felderítő osztagok stb. észrevétlenül átléphetik az országhatárt és behatolhatnak a mélységbe.

Az őrsöknek a sikeres harchoz bőséges lőszerjavadalmazásra és mozgékony, vezeték nélküli híradóeszközökre volt szükségük. Az előbbire azért, mert a határvadász őrsök, elszigeteltségüknél fogva, órákon, egyes határvadász őrsök esetleg napokon át önállóan harcoltak, és a halogató harc igen sok löszert emésztett fel, a hegyi terepen a lőszerpótlás pedig lassú és nehézkes volt.

A mozgékony, vezeték nélküli híradóeszközök nélkülözhetetlenek az igen nagy kiterjedés és a nehéz terep miatt. Gyors összeköttetés nélkül hiányzik a felderítés eredményének idejében való jelentése, és nincs vezetés. A vezetékes összeköttetést, a határvadász őrsök állandó mozgása miatt nem tudták használni. Gyakorlati tapasztalat alapján a nehéz és fedett hegyi terepen még a kevésbé fontos határvadász őrsnek sem adtak 10 km-nél nagyobb kiterjedésű sávot.

A hegyi harc fokozott követelményeket támaszt úgy a vezetővel, mint a csapattal szemben. A határvadász őrsparancsnokok cselekvése gyakran döntő volt a határvédelmi csapatok zömére is. A magashegységben vívott halogató harc az őrsparancsnoktól magas fokú öntevékenységet, erős akaratot, ítélő és elhatározó-képességet, gyors parancsadást, merészséget és rugalmasságot követelt.

Úgy vélekedtek, hogy nem kiöregedett altisztekre, hanem fáradhatatlan és nélkülözni tudó, életerős altisztekre van szükség. Csak az ilyen őrsparancsnokok képesek arra, hogy legénységükkel, ha kell, emberfeletti teljesítményeket érjenek el. Ezek szem előtt tartásával választották ki az altiszt őrsparancsnokokat.

Hasonlóan magas követelményeket támasztottak a határvadász őrsök tiszteiseivel, sőt rendfokozat nélküli legénységével szemben is, hisz az előbbiekből láttuk, hogy az egyes rajok, félrajok, járőreik elszigeteltségükben sokszor órákon át önállóan harcolnak, s magatartásuk döntő lehet az egész szempontjából.

Az első világháború megmutatta, hogy igen nagy számbeli túlsúlyban levő tömegek még egyes géppuskákat sem tudtak lerohanni, ha azokat saját tüzgépeikkel nem semmisítették meg. A számbeli fölény és bátorság, egymagában, a modern tüzfegyverek hatását ellensúlyozni nem tudja.

Az 1940-ben kiadott Harcászati Szabályzat is leszögezte, hogy hegységben mozgékony védelemmel nagy eredményeket érhetünk el. Sokszor kis osztagok is döntő eredménnyel működhetnek, ha meglepően a támadó ellenség háta ellen törnek. A betört ellenséget még kis csoportokkal és egyes nehézfegyverekkel is elreteszeltjük. Az ellentámadásoknak a terepnehézségek következtében, kifáradt ellenség ellen, majdnem mindig sikerük lesz.

Sípos Lajos százados, portyázó századparancsnok így emlékszik vissza első, 1939-ben, a Kárpátalja visszafoglalásakor vívott harcaira: „A kárpátaljai harcok megindulásakor a 26. határvadász portyázó századot (1941-től 26. hegyi határ-

vadász portyázó század), váratlanul, ezért felkészületlenül érte a támadás azonnali megkezdésére vonatkozó parancs.

A század majdnem teljesen felderítetlen helyzetben, békelétszámmal (mindössze egy kerékpáros újonczakasszal volt megerősítve), de sok tüzgéppel – melyekhez csak a legszükségesebb kezelők voltak –, mintegy 30 km széles kiterjedésben, több csoportban (az egyes csoportok között nagy hézagok voltak), messzemenő támadási feladattal önállóan tört előre. Feladata volt a börvingesi, hegyfarki, antalóczi, szerednyei, csongori, ungtölgyesi, valamint a további támadási területén még fellépő ellenséges erők visszavetése, a Turjavölgy elfoglalása, megtisztítása és lezárása.

Megjegyzem, hogy szállítóeszközök nem álltak rendelkezésre, kocsik az úttalan terepen csak egyik csoportot követhették, mállás állatok nem voltak, mert a század hegyi alakulattá még nem volt átszervezve, ezért az emberek az igen nehéz terepen sokszor hasig érő hóban, maguk vitték a gépeket és a lőszert. Az összekötő eszközök teljes hiánya ugyancsak nagyon megnehezítette a széttagoltan előnyomuló század helyzetét.

A páncélelhárító fegyverek teljes hiánya hátrányos befolyását a véletlen szerencse folytán nem érezte. Páncélos támadás csak egy helyen volt, s bár ez még meglepően is történt, a század egyik kiváló és vitéz géppuskás irányzója, Molnár László tizedes (jelenleg szakaszvezető) a legnagyobb hidegvérrel, pontosan célozva, acélmagvas lövedékkel visszafordulásra kényszerítette. (A páncélos járművek gyenge védettségűek voltak.) A jövőt illetően erre természetesen nem ala-
pozhatunk.

Orvos csak az Ung völgyében harcoló ungvári helyőrség csapatainál volt. A sebesülteknek az ungvári kórházba való szállítását, amíg a harc a műutak mentén folyt, a századparancsnok parancsnoki gépkocsija végezte. Elengedhetetlen őrsönként 1 sebesültvivő járőr.

A századnak különösen a támadás kezdetén, súlyos veszteségek árán, kemény küzdelmet kellett folytatni. (Többek közt Hegyfark környékén, az Ungvár–Munkács műút biztosítására kirendelt, úgy számban, mint gépekben túlerőben levő ellenséget, rohammal kellett visszavetni a már hetekkel előbb alaposan kiépített védőállásaiból.)

Az a tény, hogy a század, páratlanul ritka és igen nehéz feladatát teljesen önállóan és igen rövid idő alatt, eredményesen oldotta meg, nem utolsósorban annak köszönhető, hogy sok tüzgéppel rendelkezett. A gépek zöme nem tartozott szervezetszerűen a századhoz. Úgy kerültek oda, hogy már jóval a támadás előtt igényeltem a zászlóaljparancsnokságtól géppuskákat és golyószórókat, hogy a

jóformán nap, mint nap megismétlődő cseh és szics provokálásokra mindenkor és azonnal méltó válasz adassék.

Ezek a gépek természetesen hiányoztak volna a zászlóaljnál, s hiányuk kiszámíthatatlan hátránnyal járhatott volna. Szerencsére, hogy mire a zászlóalj – kivéve az 1. puskás századot – megalakult, harci alkalmazására már nem volt szükség. Ilyen szerencsés helyzetre természetesen nem lehet alapozni.”³

Hegyi határőrizet kisőrs rendszerrel

A kárpátaljai és erdélyi hegyes vidék visszatértéig a tulajdonképpeni határszolgálatot portyázó járőrök látták el az ország valamennyi határszakaszán. A jó részt középhegységekkel borított területek visszaszerzése után a gyakorlat új rendszert hozott létre a határőrizetben: az úgynevezett kisőrs rendszert.⁴

A „kisőrs” elnevezés gyűjtőfogalom. Általában háromféle kisőrsöt különböztettek meg:

- 1) raj vagy annál nagyobb erejű (önálló tábori őrs),
- 2) 1 tisztes parancsnoksága alatt 6 fő erejű (kisőrs),
- 3) 1 parancsnok és 3 főt kitevő, úgynevezett figyelőőrsöt.

A kisőrs ereje függött a lezárandó terepszakasz fontosságától és a kiállítandó kisőrsök számától. 4 kisőrs felállítási helyét úgy választották meg, hogy az fontos közlekedési vonal vagy egyéb átjárónál, jó kilátóponton feködjön, ahonnan a szomszéd állam területére lehetőleg mélyen be lehessen látni. A kisőrsök határmenti örkonyhókban voltak elhelyezve. Váltási idejük általában egy hét, a figyelőőrsöké rövidebb, 1–3 nap.

Feladatuk: békében – és háborús viszonyok esetén is mindaddig, amíg felállítási helyükön tudtak maradni – a számukra kiutalt határszakasz megfigyelése és a jogtalan határátlépés megakadályozása volt. Feladatukat részint állófigyelés által, részint pedig a felállítási helyüktől jobbra és balra kiküldött rövidlegetű portyázásokkal oldották meg. Ezek a portyázások egyik kisőrstől a másikig vezettek. Ezáltal a határ naponta sokszor, ellentétes irányból és rendszeretlenül indított járőrök erős megfigyelése alatt volt. Összeköttetését az anyaőrrel távbeszélő biztosította.

3. *Magyar Katonai Szemle*, 1941, 9. sz., 630. o.

4. Katona Sándor: *Portyázás vagy kisőrs rendszer*. *Magyar Katonai Szemle*, 1941, 7. sz., 69–74. o.

Háborúban – amikor az ellenség nyomasztó erejű támadása folytán az elfogatás veszélye nélkül felállítási helyén tovább már nem maradhatott – visszavonult a békében begyakorolt irányban, és bekapcsolódott az anyaörs tervszerű halogató harcába. Egyébként szolgálatát – békében és háborúban – részleteiben a tábori örs és az útellenőrző járőr részére előírtak figyelembevételével látta el.

A kisörs rendszer előnyei:

1) Az összes szolgálati időnek sokkal nagyobb százaléka esett a tulajdonképeni – hasznos – határszolgálatra, mint a portyázási rendszernél. Erre egy példa: az egyik örs területén két olyan veszedelmes, szakadékos, erősen fedett és így átsurranásra kiválóan alkalmas mély horhos indul ki a határról a magyar terület felé, amelyen keresztül többször kíséreltek meg a túloldaliak jogtalan határátlépést. Nyilvánvaló, hogy ezen két terepszakasz megfigyeltetése a legfontosabb, míg a határ többi része nagyjából elhanyagolható. Mindkét horhos az örs laktanyájától 8 kilométerre feküdt, s közöttük 600 méter volt a szintkülönbség. Közepes út- és időjárési viszonyokat számítva körülbelül 5 óra alatt jutott a portyázó menetben haladó járőr az említett horhos közelébe. Ott – rendszerint éjjeli – szolgálatát meglehetősen fáradtan kezdhetette meg, ami az éberségét károsan befolyásolta. A tulajdonképeni – horhos megfigyelési – szolgálatát 1–1,5 órán keresztül teljesítette, és utána újból legalább 3 óra – a szolgálat szempontjából – haszon nélküli menettel vonult be az örs laktanyájába.

Ez 9 és fél óra szolgálati időnek felelt meg, ebből mindössze 1,5 óra volt a hasznos, figyelési, illetve fülelési szolgálat.

Ezt követően a horhosok betorkolása közelében egy-egy kisörsöt állítottak fel, így az abból kiküldött portyázó járőr jóformán az örkunyhóból kilépve megkezdhetette hasznos szolgálatát, méghozzá pihenten, érzékszervei legkedvezőbb teljesítőképességének birtokában.

2) Az ember- és anyagkímélés szempontjai is a kisörs rendszer híveit igazolták. A legénység jó erőállapotának fenntartása szempontjából összehasonlíthatatlanul jobb volt a kisörs rendszer. Az egyheti szolgálat alatt csupán egy ízben kellett felkapaszkodni a határhegyek koszorújára, s aztán egész héten a jóformán vízszintes gerinc mentén kellett csak apróbb meneteket végeznie. Rövidebb ideig volt kitéve az idő viszontagságainak. Az emberek ruházata és lábbelije elsősorban sokkal jobban meg volt kímélve a kisörs rendszernél, mint a portyázásnál.

3) A szolgálat megszervezése és ellenőrzése is könnyebb volt, mint a portyázásnál. A portyázási rendszernél ugyanis az örsparancsnok naponta több ízben is kemény gondolkozásra kényszerült, hogy a járőreit hogyan állítsa össze, azokat

mely területre küldje, és milyen feladatokat adjon nekik, hogy járőrözése ne legyen megszokott. Ezáltal naponta hosszú félórát töltött el szellemi munkával, amely időt a kisőrs rendszer esetén más szükséges ténykedésre tudta hasznosítani. A kisőrs összeállítása és elindítása után ugyanis az őrsparancsnok egy hétre letette fenti gondjait, mégis biztos lehetett benne, hogy határszakasza a lehető leg gondosabb ellenőrzés alatt áll.

A kisőrs ellenőrzése viszonylag egyszerű volt távbeszélő segítségével. Az őrsparancsnok bármely pillanatban meggyőződhetett róla, hogy emberei a helyükön vannak-e. A személyes ellenőrzés is egyszerűbb, mert míg a portyázó járőr ellenőrzése előtt ki kellett számítani, hogy az abban a pillanatban hol jár, s hol lesz három óra múlva, amikor az ellenőrző közeg a portyázó járőr menetvonalát elérheti.

Elhelyezés tekintetében a kisőrsnél ugyanolyan a helyzet, mint a nagyőrs laktanyájában, portyázásnál viszont a járőr legfeljebb akkor kerülhetett fedél alá – pihenője alatt –, ha menetvonala közelében volt pihenő óvóhely.

Az összeköttetése az anyaőrssel is elsőrangú volt. Az észlelt rendkívüli eseményeket azonnal és pontosan jelenteni tudta távbeszélőn, lehetőséget adva vizsgálatra, kiegészítő magyarázatokra. A portyázó járőr bármit észlelt is, csupán hang- vagy fényjelzéseket tudott leadni. Ezekből a jelzésekből azonban az őrsparancsnok csak egészen bizonytalan híreket tudott kikövetkeztetni, és a valóságban megtörtént eseményt csak akkor ismerte meg részletesen, amikor a jelzést adó portyázó járőrrel személyesen találkozott. Ehhez vagy a helyszínrre kellett sietnie, vagy a járőr bevonulását kellett bevárnia.

A harckészültség szempontjából a kisőrsnek majdnem a fele a határon vagy annak közvetlen közelében tartózkodott, tökéletes összeköttetésben az anyaőrssel. Az esetleges ellenséges mozdulatokat azonnal észrevette, mert távcsöves figyelője olyan pontra volt felállítva, ahonnan az ellenséges terület szemben fekvő részét nagy távolságra meg tudta figyelni. Az észlelt ellenséges mozdulatot azonnal jelenthette az őrsparancsnoknak, aki így azonnal intézkedhetett a helyzetnek megfelelően. Az őrsnek a laktanyában maradt részét, a portyázó század és a zászlóalj-parancsnokságot és a szomszéd kisőröket és őrsöket riadóztathatta.

A kisőrs rendszer hátrányaként az ellenzői azt emlegették, hogy a kisőrsre kivezényelt állományánál megáll a kiképzés. Ez a hátrány azonban csak látszólagos. Igaz, a kisőrs rendszerénél a portyázó századparancsnok által egy hétre kiadott harc- és szakkiképzési anyagot két egymásután következő héten át újból át kellett venni. Ez azonban még mindig jobb volt, mint a portyázási rendszer-

nél, ahol kétnaponként ugyanaz volt a tananyag, hogy senki ki ne maradjon valamelyik részből.

A kisőrs rendszer hátrányai:

1) Fegyelmileg egy héten át az őrs fele lazább ellenőrzés alatt volt. Ez kétségtelen hátrány, de mind a kisőrsparancsnok, mind a legénység békében erősebben megszokta az önállóságot, csiszolódott az elhatározó képességük, ami komoly viszonyok között nagyon hasznos lehet. Ezért inkább kockáztatták, hogy a legénység fellépése nem volt olyan katonás.

2) Az étkezéshez szükséges nyersanyagok kiszállítása egy hétre bizony elég nehéz feladatnak bizonyult, különösen télen, magas hóban. Ilyenkor nemegyszer a legénységnek kézben kellett kihordani a csomagokat, esetleg szánra téve maga után húzni, mert a magas hóban a lovak állandóan felbuktak.

3) Ha valaki megbetegedett a kisőrsön, bizony elég nehezen került orvos elé. A kisőrs legénységének egészségügyi helyzetén némileg javítottak azáltal, hogy a kisőrsparancsnokoknak kiszemelt tisztéseket a szokottnál alaposabb egészségügyi kiképzésben részesítették. Ezt egyébként a legtöbb határvadász-zászlóaljnál megtették. E mellett a legszükségesebb gyógyszerrel, lázmérővel és köztözszerrel látták el a kisőrsöt.

Magyarország határai és területe 1944-ben

Magyarország 1940–1944-es határa az Északkeleti-Kárpátokban, pontosabban a Keleti-Beszkidékben „érte el” a történelmi határt, Zemplénoroszi községnél. Itt észak-északkeletről egy rövid sávon Lengyelország németek által megszállt területével volt határos hazánk, majd egy hosszabb szakaszon (1940–1941 júliusa között) a Szovjetunióval a Máramarosi-havasok és a Keleti-Kárpátok találkozásáig, Keresztálló (Creteala) csúcsáig. Onnan a határ túloldalán már Románia terült el. A Radnai-havasoktól a Háromszéki-havasokig a határ délkelet felé haladt, majd Musató csúcstól délnyugat, Kommandó községtől nyugati irányban folytatódott. Az Olt és a Feketeügy összefolyása előtt Kököstől északnyugati irányban a székely vármegyék határát szabálytalanul követte az Erdélyt kettéosztó vonal Nyárádtőig, ahonnan északnak fordulva egy Kolozstótfalunál végződő fordított U-alakú horpadás ékelődött be az ország testébe. Kolozstótfalutól enyhén északnyugati irányban Jádremetéig futott a határ. Jádremetétől pedig a Király-erdő gerincének ívét északról követte, végül az Alföldön meredeken délnyugati irányt vett, és Kőtegyánnál elérte a trianoni határt.

Magyarország határhossza ezzel 3400 km-re növekedett, de még így is a korábbinál valamivel több mögöttes terület és lakos esett a határ 1 km-ére. Kedvezőtlen volt azonban, hogy az ország alakja a második bécsi döntés után lényegesen elnyúltabbá vált.

Az 1939 márciusában és 1940 szeptemberében „visszatért” területek határait három fő részre oszthatjuk: 1) a fenti leírásban nem szereplő,⁵ Bajánháza–Zemplénoroszi 84 km hosszú észak-dél irányú szakaszra, 2) az Erdős- és Keleti-Kárpátok vonulatán húzódó „történelmi szakaszra”, valamint 3) egy a Zágontól Kötegyánig húzódó, korábban soha nem létező mesterséges határra.

Hadászati szempontból összehasonlítva a második és harmadik pontban elkülönített határrészeket, hatalmas különbséget találunk. Az Északkeleti- és Keleti-Kárpátok magas hegyvonulatai nagy előnyhöz juttatják a védekező felet mindkét irányból. Erre a magyar katonai vezetés mindvégig számított is. Annál nehezebb volt a hosszú, ám kis mélységű „Észak-Erdély” védelme a déli irányból. Vizek, leszámítva az Olt egy rövid szakaszát, sehol nem képeztek természetes akadályt. A domborzati viszonyok a Sebes-Körös völgyében még kedveztek a védelemnek, de a Mezőséget kettészelő nyílt határ a támadónak kínált jobb lehetőségeket. A Székelyföldre nézve komoly veszélyt jelentett, hogy az ország többi részével egy mindössze 75 km szélességű nyak kötötte össze.

A határ ilyenén meghúzása további problémákat okozott a fontos ipari központnak számító nagyvárosok védelmének is, hiszen Nagyvárad, Kolozsvár, Marosvásárhely, Székelyudvarhely a határ mentén feküdt.

A magyar javaslatok között korábban is szerepelt a Maros vonalán húzódó természetes és védhető határ, mint esetleges alternatíva Erdély felosztására. Ezt később is felvetették a románoknak,⁶ de az elutasítás mindkétszer egyértelmű volt.

A székelyföld problematikája

Az 1940-ben, a második bécsi döntés alapján Magyarországhoz visszacsatolt Észak-Erdély földrajzi helyzete és a megvont határ által visszanyert terület különleges alakja különleges katonai védelmet igényelt. A Borgói-hágónál a kosnai nyak be-

5. A dolgozatottnak nem témája a Magyarország és Slovensko közötti viszonyok elemzése, ideértve a két állam határának leírását is.

6. 1943 júniusában Bánffy Miklós tárgyalta Maniuval, eredménytelenül. *Magyarország története tíz kötetben.* 8. k. 1918–1919, 1919–1945. Főszerk.: Ránki György. Szerk.: Hajdú Tibor, Tilkovszky Lóránt. Budapest, 1976, 1094. o.

szögellése és a Kissármás térségében lévő beszögellés az északkeleti és déli határ közti amúgy is szűk, zsákszerű területet hetven kilométerre húzta össze. Ez a keskeny terület Székelyföld délkeleti sarkában, tehát éppen Háromszéken még szűkebbre zsugorodott, ahová csapatokat bevinni és ezeket lőszerrel, élelemmel ellátni kockázatos volt. A terület védelmi tervét a dél felé nyitott határ, kelet felé az erősítés alatt lévő Kárpátok szabták meg. Kelet felől az orosz előnyomulásnak kellett gátat vetni, dél felől a románokkal szemben kellett résen lenni. Székelyföld védelme a Marosvásárhelyen székelő Székely Határvédelmi Erők hatáskörébe tartozott. Lényegében egész Erdély védelme a kolozsvári IX. hadtestre hárult.

A Székely Határőrség létrehozásának gondolata 1942-ben az Országgyűlés képviselőházában merült fel. Az alakulatokba a hadkötelezettségi kort meghaladó s az első világháborúban katonai szolgálatot teljesítő öreg székely férfiakat vették fel, ötvenéves felső korhatárral. 20 zászlóaljra állították így fel. A kiképzés községenként hetenként egy-két napon folyt, 1942-től kéthetes kiképzőtáborban folytatódott. 1942-től a leventekiképzésen túl lévő fiatalokat, az unokákat is igénybe vették.

A hadsereg ezen új hadrendi elemét, mint neve is mutatta, a katonai helyzet romlása következtében, határvédelmi célból szervezték. Úgy gondolták, hogy ezzel Erdély magyarlakta területein olyan fegyveres erőt nyernek, amely adott esetben képes eredményesen szembeszállni a román csapatokkal és a szovjet hadsereggel egyaránt. A székely határvédelmi erők a 9. határvadász-dandárból és öt határvédelmi csoportból tevődött össze, összesen 6 határvadász-zászlóaljra, 20 székely határőr-zászlóaljra, 8 portyázó századra és 36 erőd századra tagozódva.

Minden határvadász-, illetőleg határőr-zászlóalj 3 puskás és 1 géppuskás századból állt, a puskás századokat 12 golyószóróval, 2 nehézpuskával és 2 gránátvetővel, a géppuskás századokat pedig 12 géppuskával és 4 aknavetővel látták el. A zászlóaljak közvetlen alakulatként árkászszázaddal, távbeszélő szakasszal rendelkeztek. A határvédelmi parancsnokság alárendeltségébe pedig egy tábori és egy légvédelmi tüzérosztály, 1 huszárszázad, 1 utász-zászlóalj és 1 híradó-zászlóalj tartozott, mint közvetlen alakulat.

1943 októberében átszervezték a határvédelmet, létrehozták a Székely Határvédelmi Erőket, határvadász-zászlóaljakat szerveztek, s a székely határőr-zászlóaljakból megalakították a határvadász csoportokat, ezeknek alárendelték az erőd-századokat, híradó-alakulatokat és az ellátó szerveket. Az öreg legénység ötven százalékát sorozás előtt álló 18–20 éves fiatalok váltották fel. 1944 nyarán a Szé-

kely Határvédő Erőknek körülbelül 40–50 000 főnyi élelmezési létszámmal, keleten körülbelül 200 kilométer, délen és nyugaton ugyancsak 200 kilométer hosszú síkságot és hegyvidéket kellett megvédeni. Egy határvadász-zászlóaljra mintegy 70–80 kilométer hosszú, egy útegre 50 km határszakasz jutott.

A Székelyföld katonai védelme külön gondot jelentett az Erődítési Parancsnokságnak is. Az erődrendszer déli szárnya teljesen nyitott volt, ott hegyek nem akadályozták a mozgást, ezért a Székelyföld sajátos helyzete megkívánta a körkörös erődítést.

Mivel az Árpád-vonal további építése a Déli-Kárpátokban nem volt lehetséges, átmeneti megoldást kellett találni. A Székelyföldet keletről a Háromszéki-, a Csíki- és a Gyergyói-havasok, nyugatról a Hargita és a Görgényi-havasok fogják közre. Ez lehetőséget adott arra, hogy a Székelyföldet az Árpád-vonal déli – nyitott – szárnyán, mint egy óriási kiterjedésű bástyát alkalmazzák. Ehhez körkörös erődítésére volt szükség. Így két fontos cél is megvalósulhatott. Egyrészt az Árpád-vonal déli szárnyát biztonságosan lezárhatták, másrészt a Székelyföldön egy tömbben élő magyarság számára katonai védelmet tudtak nyújtani. Fontos volt ez, mert a sármási és kosnai beszögellés mintegy zsákba fogta ezt a területet. A Székelyföld körkörös erődítésének keletről és nyugatról kedveztek a havasok nagy tömbjei, azonban dél felől komoly fejtörést okozott a nagyfokú nyitottság.

Összegzés, hadművészeti tapasztalatok

Magyarország védelmét a Szovjetunió felől a Keleti-Kárpátokban 1941-től kiépített Árpád-vonal volt hivatott biztosítani, amelyet a későbbiekben még két állással bővítettek ki. Ezt a védőövet magyar szakemberek tervezték, a háború addigi tapasztalatai alapján. Az Árpád-vonal egy olyan sajátos magyar építmény volt, amelynél a manőverezési lehetőségeket és nem a zárt, merev rendszert helyezték előtérbe. Ugyanis beigazolódott, hogy a két világháború között drága pénzen épített erődök nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A legtöbbjüket megkerülték vagy a gyalogság viszonylag könnyen rést ütött rajtuk. Legnagyobb hátrányuk az volt, hogy az erőd védői elszigetelten, zárt helyen küzdöttek. Ez a tény, és a katonáknak az a tudata, hogy csak önmagukra számíthatnak, sokszor pánikot okozott, illetve cselekvőképességük megbénult.

Az Árpád-vonalban csak a szoros jellegű területeket zárták le állandó erődítésekkel. A harcászati és műszaki követelményeket a modern páncélos, gépesített háború elméletéhez és gyakorlatához igazították. Eszerint az ellenség pán-

célos felderítő részei haladtak az élen. Ezeket kellett először leküzdeni, vagy legalábbis veszteségeket okozva, visszafordulásra kényszeríteni. Ehhez útzárak és harckocsi akadályok egész rendszerét építették ki, valamint ezek pásztázására páncéltörő és élőcélok ellen sorozatlövő fegyvereket állítottak be. A harcok során mindez beigazolódott, mert a felderítés nyújtotta hézagok alapján az ellenség több helyen megkísérelte a völgyzárak erős páncélos kötelékekkel való lerohanását. Ezért a védők jelentős mélységet adtak a páncélelhárításnak. A gyalogsági fegyverek tűzrendszerét pedig az ellenség felőli oldalon szélességben is kifejlesztve igyekeztek hézagmentessé, műszaki akadályokkal pedig rohammentessé tenni, hogy a páncélozott gépkocsikból kiszálló műszaki és gyalogos rohamjárőrök támadásait visszaverjék.

A páncélos kötelékek támadásának elhárítása nem okozott különösebb nehézséget, mert a szoros jellegű területen a harckocsik csak mélységben tagozva és igen kis szélességi kiterjedésben támadhattak, így a páncéltörő fegyverek egymásután küzdhatték le azokat. A kiszállt rohamjárőrök pedig a környező nehéz terep következtében nem tudtak a megközelítési útvonaltól nagyobb távolságra felfejlődni.

A záró erődítéssel szemben a szovjetek az összes felhasználható harci eszköz bevetésével végrehajtott módszeres támadással kísérleteztek. A repülők bombáinak hatása alól a védőket az erődelemek erős méretezésével, szétszórásával, tökéletes rejtésével vonták ki. A magas hegyek és az erős légvédelem miatt a repülőgépek csak nagy magasságból bombázhattak, ezért hatásuk a völgyzárakra igen jelentéktelen volt. A tűzérési tűz ellen szintén a szétszórtan elhelyezett erős bunkerek és a nyílt tüzelőállások védtek a legjobban. Könnyű és páncéltörő lövegek közvetlen irányzással leadott tüzének nem adtak támadási felületet, nem alkalmaztak lőrésellátott állásokat csak abban az esetben, ha tisztán oldalozó hatásra telepítették, és az ellenség nem tudta azt közvetlenül löni.

A gyalogos és műszaki rohamalegységek ellen egyrészt azzal védekeztek, hogy megadták az erődcsapatnak a közelharc lehetőségét nyílt tüzelőállások berendezésével, másrészt fokozták a védelem elhárító erejét a műszaki zárok és akadályok széleskörű alkalmazásával. Az erődcsapat jelentős számú géppuskával, golyószóróval, géppisztollyal és bőséges kézigránát javadalmazással rendelkezett, így az ellenséges gyalogság támadását biztonságosan tudta visszaverni.

A szovjet gyalogság a sikertelen lerohanási kísérletek után módszeres támadással igyekezett a völgyzárakat elfoglalni. Miután ezek a próbálkozások is kudarccal végződtek, az egyes völgyzáró erődök megkerülésére törekedtek. A völgyzárak között harcoló mozgó erőket leküzdve, kisebb egységekkel, melyek

jelentős számú aknavetővel is rendelkeztek, a völgyzárakat oldalból és hátból támadva igyekeztek leküzdeni. A völgyzáró erődcsoportok azonban képesek voltak az oldalból és hátból jövő támadások kivédésére is, más szóval: körvédőképesek voltak.

Az elhárítás súlyát természetesen az ellenség felőli arcvonala helyezették, szárnyukat mozgó erővel és kiterjedt akadályokkal biztosították. Tűzfegyverek zömét azonban úgy telepítették, hogy azok az erődrendszer oldalába és hátaiba is tudtak hatni. Az akadályrendszereket minden irányban egyforma erősen építették ki. Az erődszázad védőkörlete mögött kiépített határvadász-zászlóalj támpontja biztonságot adott a védőknek. Az erődszázad hosszú időn át bekerítésben vívott harc esetén visszavonulhatott a zászlóalj támpontja mögé, nem kellett az utolsó emberig küzdenie, ha a muníciója fogytán volt.

A magyar rendszer – amely a merev elveket és a tábori védelem aktív elemeit ötvözte – előnyeit és hatékonyságát a németek is elismerték. Nem volt véletlen tehát, hogy a későbbiek során, a Magyarországon létesített védelmi vonalakat a magyar szakemberek irányításával magyar műszaki alakulatok építették ki. Ezek szinte kivétel nélkül a természetes akadályok maximális kihasználásával készültek el. Fő szempontnak tekintették a fontos körzetek védhetőségét, a minél kisebb erő felhasználását az arcvonal mentén és a mélységben végrehajtandó manőverek lehetőségeit, az ellenlökések végrehajtásához szükséges úthálózatot, illetve a terep járhatóságát. Az ellenlökéseken alapuló védelemhez nem volt szükséges a térséget mindenütt egyenlő mértékben berendezni műszakilag. A nagy feltartóztató erővel rendelkező támpontokat – amelyeket rendszerint körkörös védelemre készítettek elő – csak a legfontosabb irányokban építették ki. Ezek biztosították az ellenlökések szárnyait és a legfontosabb irányok szilárd védelmét.

A magyarországi védelmi hadműveletekben a német–magyar vezetés a fő erő kifejtés körzetét – mind szélességben, mind mélységben – igen gyakran változtatták. Amikor megvolt a lehetőség rá, már a fő ellenállási vonal előtt igyekeztek lelassítani a támadás ütemét, megbontani a támadók tűzrendszerét. Az 1944–45-ben vívott védelmi hadműveletekben a fő erő kifejtést csak akkor helyezték a peremvonalra, ha a védelemnek nem volt mélysége (pl. közbeeső terepszakaszok, reteszállások), az adott terepszakasz csak egy állással (2–3 árokkal) volt berendezve. Ellenkező esetben az erők és eszközök zömét a második állás vagy védőöv megtartására összpontosították. Az ellencsapásokat is ennek érdekében hajtották végre, általában azzal a céllal, hogy az ellenséget a támadás előtti helyzetébe vessék vissza. Az állásokat és a védőöveket minden esetben a gyalogság szállta meg,

míg a páncélos erők a védelmi szakaszok szárnyain a gyalogság mögött csoportosultak ellenlökések végrehajtása céljából.

Gondosan elkülönítették egymástól a védő és támadó csoportosításokat és azok feladatait. Ez volt az alapja annak, hogy akár sikeres volt az ellenlökés, akár nem a támadók visszavonulása mindig szervezett maradt, az arcvonal nem bomlott meg. Ezen túl a támadó csoportosítás önmagát is biztosította a szárnyak irányában, külön erre a feladatra kijelölt erőkkel. A védelemnek ezzel az aktív formájával a legtöbb esetben biztosítani tudták az ellenségtől való rugalmas elszakadást és a mélységben már előre kiépített újabb védelmi vonal időbeni és szervezett megszállását.

A magyarországi harcok kezdetén ezt nem tudták elérni. A román kiugrás miatt a déli szárnyon egy hatalmas rés keletkezett, amelynek lezárásához nem volt elegendő erő. A német–magyar csapatok átmenetileg fáziskésésbe kerültek. Mire Debrecen térségébe összehozták az ellen-csapáshoz szükséges erőket, a 2. Ukrán Front támadása már megindult. Ennek ellenére részben ennek a csoportosításnak köszönhető, hogy a szovjeteknek nem sikerült az Észak-Erdélyben védekező csapatokat bekeríteni. Másrészt köszönhető azoknak az erőknek, köztük azoknak a határhadászoknak, amelyek a Kárpátokban kiépített védelmi állásokban a legvégsőkig kitartottak.

A két világháború között, és a második világháborúban, amely időszak témám időhatárát jelenti, Magyarország határőrizete és határvédelme viharos változásokon ment keresztül. A '20-as években még a határok lezárására is alig volt megfelelő számú erő. A '30-as évek közepétől már a határvédelmi erőket is a sikerekkel kecsegtető revíziós politika igényeinek megfelelő fegyverzettel, támadó feladatokra készítették. A háború vége felé ismét a határvédelem került előtérbe, aminek kulcsa a határhadász-alakulatok és az erődcsapadatok szoros együttműködése volt. Olyan új határvédelmi harc bontakozott ki, ami fontos tapasztalatokkal szolgál a hadművészetet tanulmányozók számára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berkó István (szerk.): *A magyar királyi honvédség története 1868–1918*. M. kir. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 1928.
- Dombrády Lóránd–Tóth Sándor: *A Magyar Királyi Honvédség 1919–1945*. Budapest, 1987.
- A dualista Magyarország rendvédelme*. Tudományos konferencia a Rendőrtiszti Főiskolán. Szerk.: Parádi József. Budapest, 1992.

- Friessner, Hans: *Árulások, veszített csaták*. Budapest, 1992.
- Grecsko, A. A.: *A Kárpátokon át*. Budapest, 1977.
- Hadtudományi lexikon*. Főszerk.: Szabó József. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság.
- Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Budapest, 1990.
- Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. 3. kiad. Budapest, 1988.
- Dr. Kozma Endre–Dr. Héjjá István–Stefancsik Ferenc: *Katonaföldrajzi kézikönyv*. Budapest, 1993.
- Magyarország hadtörténete*. I–II. Főszerk.: Liptai Ervin. Budapest, 1984–1985.
- Magyarország története*. 8. k. 1918–1919, 1919–1945. Főszerk.: Ránki György. Budapest, 1976.
- Málnási Ödön: *Csonka-Magyarország katonai földrajzi helyzete. Földrajzi Közlemények*. A Magyar Földrajzi Társaság kiadása, Budapest, 1925, 49–66. o.
- Nagy Vilmos: *Végzetes esztendőök*. Budapest, 2. kiad. Budapest, 1986.
- Ravasz István: *Erdély mint hadszíntér 1944*. Budapest, 1997.
- Rónai András: *Térképezett történelem*. Budapest, 1989.
- Schmoll Endre: *Haditechnikai alapismeretek*. II. k. A szerző kiadása, Budapest, 1929.
- Somogyi Endre: *Magyarország és környező államainak katonai földrajza*. 2. kiad. Budapest, 1930.
- Szabó József János: *Az Árpád-vonal. A magyar királyi Honvédség védelmi rendszere a Keleti-Kárpátokban 1940–1944*. Budapest, 2002.
- Zentay István: *A második bécsi döntés katonapolitikai jelentősége. Magyar Katonai Szemle*, 1941, 1. sz.